

▲ תכנית האתר

... "ניגון ישן על מעין" ...

מעיינות עין לבן ועין אל חניה - עמק רפאים, ירושלים

אדר' נוף איריס טל-גולדברג

במשרדנו תוכננו שלושה פרויקטים 'מימיים' סמוכים: האקווריום הראשון בישראל (כולל אדריכלות הבניין בתכנון אדר' לני רביב), עין לבן ועין אל חניה. האקווריום נמצא בהרחבה המערבית של גן החיות התנ"כי בירושלים. שני המעיינות נמצאים ממערב לאקווריום, משני צידיו של נחל רפאים. שני המעיינות הם חלק מתכנית הפארק המטרופוליני עמק רפאים שבוצעה ביזמת הרשות לפיתוח ירושלים. שני הפרויקטים בוצעו בשיתוף רשות העתיקות ורשות הטבע והגנים. בתכנון המעיינות ניסינו לשמר את החוויה שמכיר כל חובב מעיינות, החוויה המורכבת מדרך אל המעיין, גילוי, צל התאנה שמעליו, הסלע לצידו, פכפוך המים, הצמחיה האופיינית, הריח, הכניסה לנקבה (כניסה לרחם?). וחווית הטבילה, כמובן.

עין לבן הוא מעיין שכבה בו המים יוצאים מנקבה מסותתת בסלע לשתיה בריכות. הבריכה התחתונה מהווה מוקד פופולרי למטיילים רבים, הבריכה העליונה, הרדודה, היתה חסומה בעפר וריקה ממים. האתר סבל מכמה בעיות:

1. הזנחה וונדאליזם.
2. עומס מבקרים - הבריכה התחתונה היא אחת הגדולות באזור הרי ירושלים. היא נגישה וקרובה לגן החיות התנ"כי.
3. מחסור בצל - מיעוט בעצים בוגרים, חלקם פגועים.
4. האתר לא היה נגיש למוגבלים.

עקרון התכנון היה שיקום ושחזור האתר תוך שמירה על החוויה הראשונית והשאררת טבעית אצבע מינימלית.

האתר חולק לשניים: האתר העליון, הקיים צפונית לדרך הפארק, בו תוכנן בעיקר שימור ושחזור הקיים, והאתר התחתון, דרומית לדרך הפארק, שיתבסס על עודפי המים מהפארק העליון ויהווה אתר משיכה נוסף לוויסות הקהל. העבודה כללה לימוד שפת האתר: טרסות בבנייה יבשה, תעלות המים למרגלות הטרסה, בריכות ותעלות מטיחות בשילוב אבן, מדרגות בניוית עם הטופוגרפיה הקיימת או במקביל לטרסה, וצמחיה אופיינית. באתר בוצעה עבודה נרחבת לשיקום הטרסות בבנייה יבשה, ניקוי ושחזור תעלות המים, ניקוי הנקבה, הסדרת מהלכי המדרגות על התוואי המקורי, הנגשה ושתילה מאסיבית של עצי בוסתן. על מנת להימנע מהקמת מעקות על גבי הטרסות, תוכננו בראשיהן צמחים קוצניים (ורד הכלב, צלף קוצני, סירה קוצנית, קידה שעירה,

▼ עין לבן - הבריכה התחתונה לאחר השיקום

▼ עין לבן - הבריכה העליונה לאחר השיקום

▲ עין לבן - הפארק התחתון: מפל על מצוק סלע ובריכה מרכזית

▲ עין לבן - אבני המפלונים מאבני המקום

▲ עין לבן - הפארק התחתון: מערכת מפלונים, בריכות ונחל

מסעדה ומרכז לחקלאות אורגנית. מערכת המים - היוצאים מנקבה בסלע - עברה בדרך תת-קרקעית פתלתלה ולא ברורה, למבנה מפואר של נימפאון ומשם בתעלה בנויה לבריכה חקלאית גדולה.

מטרת התכנון היתה שיקום ושחזור נופי הטרסות החקלאיות ובהם מערכת המים, חקלאות השלחין והנגשת האתר למוגבלים. בתחילה, בוצעו עבודות חפירה בתוואי התת-קרקעי ע"י רשות העתיקות. בחפירות נחשפה מערכת מים מרשימה הכוללת מערכת חדרים, קשתות, תעלות מים ובריכת רחצה גדולה נוספת, ככל הנראה כחלק מבית מרחץ. האתר מתוארך לתקופה הביזנטית והתקופה המוסלמית הקדומה ושוקם ע"י מחלקת השימור של רשות

בעין אל חניה התמודדו עם אתגרים אחרים. אזור המעיין, אחד היפים בהרי ירושלים, נמצא בבעלות הכנסיה הארמנית.

המעיין הוא אתר קדוש לכנסיה האתיופית ומאמיניה באים לטבול בו.

מיקום האתר על קו התפר יצר מפגש תרבויות מרתק בין תושבי וואלאג'ה, הכפר הסמוך, המשקים את עדריהם במעיין, לבין מאמינים נוצרים, יהודים דתיים הבאים לטבילה והכשרת כלים ומטיילים ישראלים ופלסטינאים.

באתר טרסות חקלאיות ובהן שרידים של עצי בוסתן, בעיקר תאנים. בצידו המזרחי קיימים שלושה מבנים מראשית המאה ה-20 המיועדים לשיקום ושימור בשלב הבא (בתכנון אדר' גובי קרטיס). המבנים מיועדים למרכז מבקרים,

צבר) ושיחים מעוצים (אלת המסטיק) המונעים גישה לטרסות.

בפארק התחתון תוכננה מערכת חדשה לקליטת קהל ועודפי המים מהפארק העליון. המים הוזרמו מתחת לדרך הפארק במפל על מצוק סלע קיים לבריכה מרכזית, ומשם לנחל עם מפלונים ובריכות השהיה, עד לנחל רפאים. בשונה מהפארק העליון, התעלות ובריכות השהיה תוכננו כתעלות ובריכות "טבעיות" עם אבן לקט בגודל משתנה בסידור אקראי, לכאורה.

ממרפסת תצפית על דרך הפארק, מוביל שביל מתפתל בטרסות, לאורך מערכת המים. לאורכו תוכננו פינות ישיבה ופינת התבודדות. תוואי השביל תוכנן על שביל עיזים קיים, העובר מתחת לפסי הרכבת לנחל רפאים.

▼ עין אל חניה. צילום: אלכס ויגמן

▲ עין אל חניה - תכנית

▲ צילום: יובל ברוך

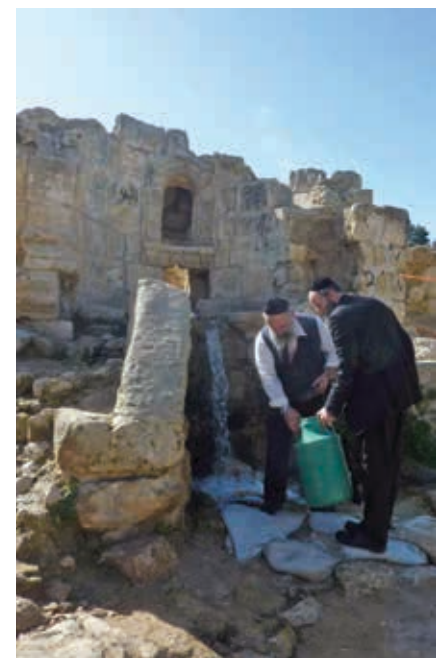

▲ הבריכה שנחשפה באזור העתיקות

החקלאיים-מסורתיים, הדתיים והחוויתיים, מספק הזדמנות פז לשילוב ושיתוף אוכלוסיות שונות ומגוונות וליצירת מוקד חינוכי ייחודי לנוף המקומי והארצי.

▲ עין אל חניה - האתר בשימוש מאמיני הכנסייה הארמנית, מאמיני הכנסייה האתיופית, תושבי וואלאג'ה ויהודים דתיים

העבודות בתעלת המים, התגלו באותו תוואי שרידי תעלות עתיקות חצובות ושרידי צנרת חרס. חלק ממי המעיין יופנו בתעלה נפרדת לשוקת מחוץ לגבולות האתר לטובת העדרים והגידולים המקומיים. הפרויקט עדיין בשלבי ביצוע. הטרסות ניטעות בימים אלו במטעי זיתים. באזור המבנים ובחלק העליון של האתר מתוכננים בוסתנים מעצי ארץ ישראל ובהם מטעי תאנים במגוון זנים מהאזור. מאחר ונחל רפאים מוכר גם כוואדי אל וורד (נחל הוורדים), תוכננו בראשי הטרסות נטיעות של שיחי ורדים, בנוסף על גפנים וצמחיה אופיינית לאזור. האתר, בשל מיקומו ובשל ערכיו הארכאולוגיים,

חלק מהתעלה התת-קרקעית שומר ויהיה ניתן לעבור בו. עקב הממצאים ורגישותם הוחלט על גידור האתר. ההחלטה שינתה את התפיסה התכנונית של 'אתר פתוח' וחייבה שינוי במערך הכניסה והשבילים. הכניסה לאתר מאזור החניה תוכננה דרך אזור המבנים (בשביל עוקף, זמנית, עד לשיקומם). מהכניסה מובילים שני שבילים: האחד שביל מדרגות, השני נגיש, לאזור הבריכה החקלאית, לרחבת הנימפאון וממנה לאזור הארכאולוגי המשוחזר ורחבת המעיין. מערכת התעלות מהבריכה החקלאית תוכננה כמערכת מסורתית של זרימה גרביטציונית והשקייט טרסות בהצפה (בדומה לסטף). בזמן

איריס טל-גולדברג, רביב-טל, אדריכלות סביבתית צילומים: משרד רביב טל אדריכלות סביבתית, יובל ברוך ואלכס יגמן עין לבן - ניהול תכנון: תיק פרויקטים | פיקוח: רט"ג | ביצוע: טל, חוצבי ירושלים (מהנדס האתר מר דני לוי) עין אל חניה - ניהול תכנון ופיקוח: תיק פרויקטים | קבלן: י. בראשי בע"מ